

bantur. Sed is locus præsidio ab iis non nimis firmo tenebatur. Tamen silentio noctis Cæsar ex castris egressus, priusquam subsidium ex oppido venire posset, dejecto præsidio, potitus loco, duas ibi legiones collocavit, fossamque duplicem duodenum pedum a majoribus castris ad minora perduxit; ut tuto ab repentino hostium incursu etiam singuli comere possent.

CAPUT XVI.

Convictolitanis Æduus sollicitatus ab Arvernibus quosdam adolescentes alloquitur, quorum princeps Litavicus contra Romanos exercitum ducit. Eporedorix rem hanc Cæsari aperit, eumque rogat, ut auxilio sit.

37 **D**um hæc ad Gergoviam geruntur, Convictolitanis Æduus, cui magistratum adjudicatum a Cæsare demonstravimus, sollicitatus ab Arvernibus pecunia, cum quibusdam adolescentibus colloquitur, quorum erat princeps Litavicus, atque ejus fratres, amplissima familia nati adolescentes. Cum iis præmium communicat, hortaturque eos, „ut se liberos, et imperio natos meminerint: unam esse Æduorum civitatem, quæ certissimam Galliæ victoriam distineat: ejus auctoritati reliquas contineri, qua transducta, locum consistendi Romanis in Gallia non fore: esse nonnullum se Cæsaris beneficio affectum, sic tamen, ut justissimam apud eum causam obtinerit; sed plus communi libertati tribuere. Cur enim potius Ædui de suo jure, et de legibus ad Cæsarem disceptaturi, quam Romani ad Æduos veniant?“ Celeriter adolescentibus et 39 oratione magistratus, et præmii spe ductis, cum se, vel principes ejus consilii fore profiterentur, ratio perficiendi quærebatur, quod civi-

39 *Oratione magistratus, et præmii spe ductis.* Vulgo nunc legunt ratione magistratus, et præmio deductis. Inepte. Veteres libri, etiam excusi, oratione, et Græcus του ἀρχοντος

δημογορία. Alterum verit χρημάτων ἐλπίδι, quod arguit spe legisse in suo codice. Consule Dion. Vossium.

tatem temere ad suscipiendum bellum adduci posse non confidebant. Placuit, ut Litavicus decem illis millibus, quæ Cæsari ad bellum mitterentur, præficeretur, atque ea ducenda curaret, fratresque ejus ad Cæsarem præcurrerent: reliqua, qua ratione agi placeat, constituunt. Litavicus, accepto exercitu, cum millia passuum circiter xxx. ab Gergovia abesset, convocatis subito militibus, lacrymans: „Quo proficiscimur, inquit, milites? Omnis noster equitatus, nobilitas omnis interiit: principes civitatis Eporedorix, et Viridomarus insimulati productionis ab Romanis, indicta causa, interfecti sunt. Hæc ab iis cognoscite, qui ex ipsa cæde fugerunt. Nam ego, fratribus, atque omnibus propinquis meis interfectis, dolore prohibeor, quæ gesta sunt, pronuntiare.“ Producentur ii, quos ille edocuerat, quæ dici vellet, atque eadem, quæ Litavicus pronuntiaverat, multitudini exponunt: „multos equites Æduorum interfectos, quod colloqui cum Arvernibus dicerentur; ipsos se inter multitudinem militum occultasse, atque ex media cæde profugisse.“ Conclamant Ædui; et Litavicum obsecrant, ut sibi consulat. „Quasi vero, inquit ille, consilii sit res, ac non necesse sit nobis Gergoviam contendere, et cum Arvernibus nosmet conjungere. An dubitamus, quin, nefario facinore admissis, Romani jam ad nos interficiendos concurrant? Proinde, si quid in nobis animi est, persequamur eorum mortem, qui indignissime interierunt: atque hos latrones interficiamus.“ Ostendit cives Romanos, qui ejus præsidii fiducia una erant. Continuo magnum numerum frumenti, commeatusque diripit, ipsos crudeliter excruciatos interficit: nuntios tota civitate Æduorum dimittit, eodem mendacio de cæde equitum, et principum permovet: hortatur, ut simili ratione, atque ipse fecerit, suas injurias persequantur. Eporedorix Æduus summo loco natus adolescens, et summæ domi potentiæ, et una Viridomarus, pari ætate, et gratia, sed genere dispari, quem Cæsar sibi ab Divitiaco traditum ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero convenerant, nominatim ab eo evocati. His erat inter se de principa-

tu contentio: et in illa magistratuum controversia alter pro Convictolitane, alter pro Coto summis opibus pugnaverat. Ex iis Eporedorix, cognito Litavici consilio, media fere nocte rem ad Cæsarem defert; orat, „ne patiat, civitatem pravis adolescentium consiliis ab amicitia populi Romani deficere: quod futurum provideat, si se tot hominum millia cum hostibus conjuxerint; quorum salutem neque propinqui negligere, neque civitas levi momento æstimare possit.“

CAPUT XVII.

Cæsar, relicto C. Fabio legato ad castrorum præsidium, Æduorum agmen insequitur, eorumque iter moratur. Dum Ædii armorum projectione deditionem significant, Litavicus Gergoviam profugit; quo Cæsar ipse paulo post contendit.

40 **M**agna affectus sollicitudine hoc nuntio Cæsar, quod semper Æduorum civitate præcipue indulerat, nulla interposita dubitatione, legiones expeditas iv, equitatumque omnem ex castris educit. Nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra: quod res in celeritate posita esse videbatur. C. Fabium legatum cum legionibus ii. castris præsidio relinquit. Fratres Litavici, cum comprehendi jussisset, paulo ante reperit ad hostes profugisse. Adhortatus milites: „ne necessario tempore itineris labore permoveantur,“ cupidissimis omnibus, progressus millia passuum xxv. agmen Æduorum conspicatus, immisso equitatu, iter eorum moratur, atque impedit: interdicique omnibus, ne quemquam interficiant. Eporedorigem, et Viridomarus, quos illi interfectos existimabant, inter equites versari, suosque appellare jubet. His cognitis, et Litavici fraude perspecta, Ædii manus tendere, et deditionem significare, et projectis armis, mortem deprecari incipiunt. Litavicus cum suis clientibus, „quibus nefas more Gallorum est etiam in extrema fortuna deserere patronos,“ Gergoviam profugit. Cæsar, nuntiis ad civitatem Æduorum missis, qui suo beneficio con-

servatos docerent, quos jure belli interficere potuisset, tribusque horis noctis exercitui ad quietem datis, castra ad Gergoviam movit. Medio fere itinere equites a Fabio missi, quanto res in periculo fuerit, exponunt: summis copiis castra oppugnata demonstrant: quam crebro integri defessis succederent, nostrosque assiduo labore defatigarent, quibus propter magnitudinem castrorum perpetuo esset iisdem eodem in vallo permanendum: multitudine sagittarum, atque omnis generis telorum multos vulneratos: ad hæc sustinenda 40 magno usui fuisse tormenta: Fabium discessu eorum, duabus relictis portis, obstruere cæteras, 41 pluteosque vallo addere, et se in posterum diem similem ad casum parare. Iis rebus cognitis, Cæsar summo studio militum ante ortum Solis in castra pervenit.

40 *Magno usui fuisse tormenta.)* bito terram adgerere non licebat. Bene interpres: τὰ μηχανὰς πρὸς τὴν τῶν πολεμίων ἀτάγην ὄρμη. Festus in PLUTEI, cum de machinæ, et tegumenti notione dixisset, addit: Nunc etiam tabulæ, quibus quid præcepitur, eodem nomine dicuntur. Vide et supra cap. II. sect. 25.

41 *Pluteosque vallo addere.)* Plutei hic non machinæ sunt, sed asses, et tabulæ, quibus altitudo valli augebatur, quia su-

CAPUT XVIII.

Ædii Romanorum bona diripiunt, multosque cædunt. At vero fama perlata, omnes milites in Cæsaris potestatem devenisse, primum se apud Aristium purgant, deinde legatos, qui idem faciant, ad Cæsarem mittunt: sed postea clandestina colloquia de bello suscipiendo habent, Cæsare interim omnia hæc dissimulante.

Dum hæc ad Gergoviam geruntur, Ædii, primis 42 nuntiis a Litavico acceptis, nullum sibi ad cognoscendum spatium relinquunt. Impellit alios avaritia, alios iracundia, et temeritas, quæ maxime illi hominum generi est innata, ut levem auditionem habeat pro re comperta. Bona civium Romanorum diripiunt, cædes faciunt, in servitum abstrahunt. Adjuvat rem proclinatam Convictolitanis, plebemque ad furorem im-

pellit, ut, facinore admissio, ad sanitatem reverti pu-
deat. M. Aristium tribunum milit. iter ad legionem fa-
cientem, fide data, ex ⁴² oppido Cabillono educunt:
idem facere cogunt eos, qui negotiandi causa ibi con-
stitierant. Hos continuo itinere adorti, omnibus im-
pedimentis exeunt; repugnantes diem, noctemque ob-
sident, multis utrimque interfectis, majorem multitu-
43 dinem ad arma concitant. Interim nuntio allato, om-
nes eorum milites in potestate Cæsaris teneri, concu-
runt ad Aristium: nihil publico factum consilio de-
monstrant: quæstionem de bonis direptis decernunt:
Litavici, fratrumque bona publicant: legatos ad Cæsa-
rem, sui purgandi gratia, mittunt: hæc faciunt recuperan-
duorum suorum causa: sed contaminati facinore, et capti
compendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos per-
tinebat, et timore pœnæ exterriti, consilia clam de bel-
lo iniri incipiunt, civitatesque reliquas relationibus sol-
licitant. Quæ tametsi Cæsar intelligebat; tamen quam
mittissime potest, legatos appellat: „nihil se, propter
inscientiam, levitatemque vulgi, gravius de civitate ju-
dicare, neque de sua in Æduos benevolentia diminue-
re.“ Ipse majorem Galliæ motum exspectans, ne ab om-
nibus civitatibus circumsteteretur, consilia inibat,
quemadmodum a Gergovia discederet, ac rursus omnem
exercitum contraheret, ne profectio nata a timore de-
fectionis similis fugæ videretur.

⁴² Oppido Cabillono.) Cabillo- men Ararim; Chalen.
num Æduorum oppidum ad flu-

CAPUT XIX.

*Cæsar collem quemdam ab hostibus detentum occupat;
hostes omni exitu, et pabulo prohibet: mandata militi-
bus dat. Describitur oppidi murus, et situs. Cæsarei ho-
stium castris potiuntur, ac dum ad portas oppidi appro-
pinquant, hostes territi se e muro deficiunt. L. Fa-
bius oppidi murum ascendit: Hostes oppido, qua
maxime laborat, succurrunt.*

44 **H**æc cogitanti accidere visa est facultas bene rei

gerendæ. Nam cum minora in castra operis perspi-
ciendi causa venisset, animadvertit collem, qui ab ho-
stibus tenebatur, nudatum hominibus, qui superioribus
diebus vix præ multitudinæ cerni poterat. Admiratus,
quærit ex perfugis causam, quorum magnus ad eum
quotidie numerus confluebat. Constabat inter omnes,
quod jam ipse Cæsar per exploratores cognoverat, dor-
sum esse ejus jugi prope æquum, sed silvestre, et an-
gustum, qua esset aditus ad alteram partem oppidi, ve-
hementer huic illos loco timere, nec jam aliter senti-
re, uno colle ab Romanis occupato, si alterum ami-
sissent, quin pene circumvallati, atque omni exitu,
et pabulatione interclusi viderentur, ad hunc mun-
niendum locum omnes a Vercingetorige evocatos.
Hac re cognita, Cæsar mittit complures equitum 45
turmas eo de media nocte. Iis imperat, ut paullo
tumultuosius omnibus in locis pervagarentur. Prima
luce magnum numerum impedimentorum ex castris,
mulorumque produci, ⁴³ atque iis stramenta detrahi,
mulionesque cum cassidibus, equitum specie, ac si-
mulatione, collibus circumvehi jubet. His paucos ad-
dit equites, qui latius ostentationis causa vagarentur.
Longo circuitu easdem omnes jubet petere regiones.
Hæ procul ex oppido videbantur, ut erat a Gergo-
via despectus in castra, neque tanto spatio, certi quid
esset, explorari poterat. Legionem unam eodem jugo
mittit, et paulum progressam inferiore loco consti-
tuit, silvisque occultat. Augetur Gallis suspicio, at-
que omnes illo munitionum copiæ transducuntur. Va-
cua castra hostium Cæsar conspicatus, ⁴⁴ tectis insi-
gnibus suorum, occultatisque signis militaribus, raros
milites, ne ex oppido animadverterentur, ex majori-
bus castris in minora transducit, legatisque, quos sin-
gulis legionibus præfecerat, quid fieri vellet, ostendit:

⁴³ Atque iis stramenta.) In vet. ex quo. Stramenta autem hic
cod. neque iis: quod Scaliger clitellæ, straminibus effartæ.
emendavit æque iis, ut in ple- Goduin.
risque nunc editis est: elegan- ⁴⁴ Tectis insignibus suorum.)
tius atque D. Vossius substituit: Vide supra l. II. cap. II. sect.
quia detrabere cui dicimus. 21.

in primis monet, ut contineant milites, ne studio: pugnandi, aut spe prædæ longius progrediantur. Quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit. Hoc una celeritate posse vitari. Occasionis esse rem, non præ-
 46 lli. His rebus expositis, signum dat, et ab dextera parte alio adscensu eodem tempore Æduos mittit. Oppidi murus ab planitie, atque initio adscensus, recta regione, si nullos anfractus intercederet, MCC. passus aberat. Quidquid huic circuitus ad moliendum cli-
 vum accesserat, spatium itineris augebat. A medio fe-
 re colle in longitudinem, ut natura montis ferebat, ex-
 grandibus saxis VI. pedum murum, qui nostrorum im-
 petum tardaret, præduxerant Galli, atque inferiore
 omni spatio vacuo relicto, superiorem partem collis
 usque ad murum oppidi densissimis castris compleve-
 rant. Milites signo dato celeriter ad munitionem per-
 veniunt, eamque transgressi 45 trinīs castris potiuntur.
 Ac tanta fuit in capiendis castris celeritas, ut Theuto-
 mathus rex Nitiobrigum subito in tabernaculo oppres-
 sus, ut meridie conqueverat, superiore corporis parte
 47 nudata, vulnerato equo, vix se ex manibus prædan-
 tium militum eriperet. Consecutus id, quod animo
 proposuerat, Cæsar receptui cani iussit, legionisque
 decimæ, 46 qua tum erat comitatus, signa consistere.
 At reliquarum milites legionum, non exaudito tubæ
 sono, quo satis magna vallis intercedebat, tamen a
 tribunis militum, legatisque, ut erat a Cæsare præ-
 ceptum, retinebantur. Sed elati spe celeris victoriæ,
 et hostium fuga, superiorumque temporum secundis
 præliis, nihil adeo arduum sibi existimabant, quod non
 virtute consequi possent; neque prius finem sequendi
 fecerunt, quam muro oppidi, portisque appropinqua-
 runt. Tum vero ex omnibus urbis partibus orto clamo-

45 Trinīs castris potiuntur.)
 Hostium castris, separatim ibi
 metatis: nunc autem vacuis,
 cap. 19. sect. 45. Et Græcus
 τρία στρατόπεδα.

46 Qua tum erat comitatus.)
 Sic Gryphiana editum est, quod

Lipsius probavit, et D. Vossius:
 nec melior emendatio adhuc al-
 lata fuit. Omnes priores, quæ
 cum erat concionatus; et Græcus
 ἐδῆμι γοργεύει. Quis vero latine
 dixit, concionari cum quo?

more, qui longius aberant, repentino tumultu perter-
 riti, cum hostes intra portas esse existimarent, sese ex
 oppido eiecerunt. Matresfamilias de muro vestem, ar-
 gentumque jactabant, et pectore nudo prominentes, pas-
 sentibus manibus obstrabantur Romanos, ut sibi parcerent;
 neu, sicut Avarici fecissent, ne mulieribus quidem, at-
 que infantibus abstinerent. Nonnullæ de muris per ma-
 nus demissæ, sese militibus tradebant. L. Fabius centu-
 rio legionis VIII, quem inter suos eo die dixisse consta-
 bat, excitari se Avaricisibus præmiis, neque commis-
 surum, ut prius quisquam murum adscenderet, tres suos
 nactus manipulares, atque ab iis sublevatus, murum
 adscendit. Eos ipse rursus singulos exceptans, in murum
 extulit. Interim ii, qui ad alteram partem oppidi, ut su-
 pra demonstravimus, munitionis causa convenerant, primo
 exaudito clamore, inde etiam crebris nuntiis incitati,
 oppidum ab Romanis teneri, præmissis equitibus, ma-
 gno concursu eo contenderunt. Eorum ut quisque primus
 venerat, sub muro consistebat, suorumque pugnantium
 numerum augebat. Quorum cum magna multitudo con-
 venisset, matresfamilias, quæ paullo ante Romanis de
 muro manus tendebant, suos obtestari, et, more Galli-
 co, passum capillum ostentare, liberosque in conspec-
 tum proferre cœperunt. Erat Romanis nec loco, nec
 numero æqua contentio; simul et cursu, et spatio pugnae
 defatigati non facile recentes, atque integros sustinebant.

CAPUT XX.

T. Labienus legatus nuntiis Cæsaris admonitus, cohortibus sub infimo colle hostium constitutis, eosdem terret.

L. Fabius interficitur, et e muro præcipitatur. M. Petrejus pugnans diem suum obit.

Cæsar, cum iniquo loco pugnari, hostiumque ange-
 49 ri copias videret, præmetuens suis, ad T. Sextium le-
 gatam, quem minoribus castris præsidio reliquerat, mit-
 tit, ut cohortes ex castris celeriter educeret, et sub
 infimo colle ab dextro latere hostium constitueret; ut,
 si nostros depulso loco vidisset, quominus libere ho-

stes insequerentur, terreret. Ipse paulum ex eo loco cum legione progressus, ubi constiterat, eventum pugnae exspectabat. Cum acerrime cominus pugnaretur, hostes loco, et numero, nostri virtute confiderent; subito sunt Aedui visi, ab latere nostris aperto, quos Cæsar ab dextera parte alio adscensu manus distindenda causa miserat. Ii similitudine armorum vehementer nostros perterruerunt, ac tametsi dextris humeris exercitis animadvertentur, quod insigne pacatis esse consueverat, tamen id ipsum sui fallendi causa milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius centurio, quique una murum adscenderant, circumventi, atque interfecti, de muro præcipitantur. M. Petrejus ejusdem legionis centurio, cum portas excindere conatus esset, a multitudine oppressus, ac sibi desperans, multis jam vulneribus acceptis, manipularibus suis, qui illum secuti erant: „Quoniam, *inquit*, me una vobiscum servare non possum, vestrae quidem certe salutis prospiciam, quos cupiditate gloriae adductus, in periculum deduxi. Vos, data facultate, vobis consulite.“ Simul irrupit in medios hostes; duobusque interfectis, reliquos a porta paulum submovit. Conantibus auxiliari suis: „Frustra, *inquit*, meae vitae subvenire conamini, quem jam sanguis, viresque deficiunt. Proinde hinc abite, dum est facultas, vosque ad legionem recipite.“ Ita pugnans post paulum concidit, ac suis salutis fuit. Nostri cum undique premerentur, XLVI. centurionibus amissis, dejecti sunt loco; sed 47 intolerantius Gallos insequentes legio X. tardavit, quæ pro subsidio paulo æquiore loco constiterat. Hanc rursus XIII. legionis cohortes exceperunt; quæ ex castris minoribus eductæ, cum T. Sextio legato ceperant locum superiorem. Legiones ubi primum planitiem attigerunt, infestis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. Eo die milites sunt paulo minus dec. desiderati.

47 Intolerantius Gallos insequentes.) Cupidius, immoderatus; Græcus θρασύτης.

CAPUT XXI.

Cæsar legiones e castris educit. Vercingetorix in Aeduos castra movet; atque ex Viridomaro, et Eporedorige intelligit, Litavicum esse ad sollicitandos Aeduos. Cæsar Aeduos, quos secum habet, dimittit. Eporedorix, et Viridomarus, ut ad oppidum Aduorum perventum est, utilibus rebus servatis, oppidum incendunt, et copias cogunt. Cæsar flumen Ligerim transit cum omni exercitu, et in Senones proficiscitur.

Postero die Cæsar, concione advocata, „temeritatem, cupiditatemque militum reprehendit, quod sibi ipsi judicavissent, quo procedendum, aut quid agendum videretur, neque signo recipiendi dato, constitissent, neque a tribunis militum, legatisque retineri potuissent; exposuit, quid iniquitas loci posset, quid ipse ad Avarencum sensisset, cum sine duce, et sine equitatu deprehensis hostibus, exploratam victoriam dimisisset, ne parvum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci acciperet. Quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur, quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuisset, tantopere licentiam, arrogantiamque reprehendere, quod plus se, quam imperatorem de victoria, atque exitum rerum sentire existimarent: nec minus se in milite modestiam, et continentiam, quam virtutem, atque animi magnitudinem desiderare.“ Hac habita concione, 53 et ad extremum oratione confirmatis militibus, „ne ob hanc causam animo permoverentur, neu, quod iniquitas loci attulisset, id virtuti hostium tribuerent: „ eadem de profectioe cogitans, quæ ante senserat, legiones ex castris educit, aciemque idoneo loco constituit. Cum Vercingetorix nihilo magis in æquum locum descenderet, levi facto equestri prælio, atque eo secundo, in castra exercitum reduxit. Cum hoc idem postero die fecisset, satis ad Gallicam ostentationem minuendam, militumque animos confirmandos factum existimans, in Aeduos castra movit. Ne tum quidem insecutis hostibus, III. die ad

flumen Elaverim pontem refecit, atque exercitum trans-
 54 duxit. Ibi a Viridomaro, atque Eporedorige Æduis ap-
 pellatus, discit, cum omni equitatu Litavicum ad solli-
 citandos Æduos profectum; opus esse ipsos præcedere ad
 confirmandam civitatem. Et multis jam rebus perfidiam
 Æduorum Cæsar perspectam habebat, atque horum dis-
 cesso admaturari defectionem civitatis existimabat; ta-
 men retinendos eos non censuit, ne aut inferre inju-
 riam videretur, aut dare timoris aliquam suspicionem.
 Discendentibus his, breviter sua in Æduos merita expo-
 suit; „ quos, et quam humiles accepisset, compulsos in
 oppida, mulctatos agris, omnibus ereptis copiis, impo-
 sito stipendio, obsidibus summa cum contumelia extor-
 tis, quam in fortunam, quamque in amplitudinem de-
 duxisset, ut non solum in pristinum statum redissent,
 sed omnium temporum dignitatem, et gratiam anteces-
 sisse viderentur. „ His datis mandatis, eos ab se dimit-
 55 sit. 48 Noviodunum erat oppidum Æduorum, ad ripas
 Ligeris opportuno loco positum. Huc Cæsar omnes ob-
 sides Galliæ, frumentum, pecuniam publicam, suorum,
 atque exercitus impedimentorum magnam partem con-
 tulerat; huc magnum numerum equorum hujus belli cau-
 sa in Italia, atque Hispania coemptorum miserat. Eo cum
 Eporedorig, Viridomarusque venissent, et de statu civi-
 tatis cognovissent, Litavicum 49 Bibracte ab Æduis re-
 ceptum, quod est oppidum apud eos maximæ auctorita-
 tis, Convictolitanem magistratum, magnamque partem
 senatus ad eum convenisse, legatos ad Vercingetorigem
 de pace, et amicitia concilianda publice missos, non
 prætermittendum tantum commodum existimaverunt.
 Itaque interfectis Novioduni custodibus, quique eo ne-

48 Noviodunum Æduorum.)
 Antonini Itinerarii Nivernum,
 hodie Nevers, prope confluen-
 tem Elaveris, Ligerisque.

49 Bibracte ab Æduis rece-
 ptum.) Id est, oppido Bibracte,
 seu in oppidum illud. Claros
 viros esse, qui idem oppidum
 Bibracte, et Augustodunum

censeant, in Notit. Orb. Anti-
 qui demonstravimus. Ibidem
 tamen diversa statuimus, secu-
 ti Eumenium rhetorem, pane-
 gyrico Flaviensium nomine, ex-
 tremo. Fuit etiam in Æduis, et
 ut vestigia quidam observasse
 dicuntur, non longe ab Augu-
 stoduno.

gotiandi, aut itineris causa convenerant, pecuniam, at-
 que equos inter se partiti sunt, obsides civitatum Bi-
 bracte ad magistratum deducendos curaverunt, oppidum,
 quod ab se teneri non posse iudicabant, ne cui esset usui
 Romanis, incenderunt; frumenti, quod subito potue-
 runt, navibus avexerunt, reliquum flumine, atque in-
 cendio corruerunt; ipsi ex finitimis regionibus copias
 cogere, præsidia, custodiasque ad ripas Ligeris dispo-
 nere, equitatumque omnibus locis, injiciendi timoris
 causa, ostentare cœperunt, si aut re frumentaria Ro-
 manos excludere, aut adductos inopia 50 ex provincia
 expellere possent: quam ad spem multum eos adjuva-
 bat, quod Liger ex nivibus creverat, ut omnino vado
 transiri non posse videretur. Quibus rebus cognitis Cæ- 56
 sar maturandum sibi censuit, si esset in perficiendis
 pontibus periclitandum, ut prius, quam essent majores
 eo copiæ coactæ, dimicaret. Nam ut commutato consi-
 lio iter in provinciam converteret, id ne tum quidem
 necessario faciendum existimabat, cum infamia, atque
 indignitas rei, et oppositus mons Gebenna, viarumque
 difficultas impediabat; tum maxime, quod adjungi La-
 bieno, atque iis legionibus, quas una miserat, vehe-
 menter cupiebat. Itaque admodum magnis diurnis, atque
 nocturnis itineribus confectis, contra omnium opinio-
 nem ad Ligerim pervenit, vadoque per equites invento,
 pro rei necessitate, opportuno, ut brachia modo, atque
 humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent,
 disposito equitatu, qui vim fluminis refringeret, atque
 hostibus primo ad aspectu perturbatis, incolumem exerci-
 tum transduxit; frumentumque in agris, et copiam pec-
 coris nactus, repleto iis rebus exercitu, iter in Senones
 facere instituit.

20 Ex provincia expellere.)
 At quamam? regione, in qua tum
 erat? Insolens Cæsari ad id
 abuti provincie vocabulo. Si ma-
 nerent, ait, re frumentaria ex-
 cludere voluerunt, si inopia ad-
 ducti in provinciam Romanam
 reverti pararent, reditu quoque

volebant excludos, ut fame con-
 ficerentur. Dionys. Vossius in
 codice invenit lectionem sine
 dubio saniozem, si re frumenta-
 ria Romanos, aut adductos ino-
 pia ex provincia excludere pos-
 sent. Suspectum sane verbum
 expellere hoc loco est.

CAPUT XXII.

Labienus Lutetium proficiscitur. Camulegonus Aulercus (cui summa imperii a finitimis civitatibus commissa) Labienum transitu cujusdam paludis prohibet. Is Melodunum petit, quo oppido potitur: inde reflecto ponte, et exercitu transducto Lutetiam petit. Hostes ejus adventu cognito Lutetiam incendunt, et pontes scindunt; inde in ripis Sequanæ considunt. Labienus multis irretitus difficultatibus exercitum Agendicum reducere cogitat: interim equites secundo flumine progredi ali quantum, ibique commorari jubet, donec ipse superveniat. Alia præterea mandata dat. Hostes copias contra Labienum ducunt.

47 **D**um hæc apud Cæsarem geruntur, Labienus, eo supplemento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agendici, ut esset impedimentis præsidio, cum quatuor legionibus Lutetiam proficiscitur (id est oppidum Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanæ) cujus adventu ab hostibus cognito, magnæ ex finitimis civitatibus copię convenerunt. Summa imperii traditur Camulogeno Aulercio: qui prope confectus ætate, tamen propter singularem scientiam rei militaris ad eum est honorem evocatus. Is, cum animadvertisset, perpetuam esse paludem, quæ influeret in Sequanam, atque illum omnem locum magnopere impediret, hic consedit; nostrosque 58 transitu prohibere instituit. Labienus primo vineas agere, cratibus, atque aggere paludem explere, atque iter munire conabatur. Postquam id difficiliter confieri animadvertit, silentio e castris tertia vigilia egressus, eodem, quo venerat, itinere 51 Melodunum pervenit. Id

51 *Melodunum pervenit.* Inde a Scaligeri ætate fere omnibus editionibus *Metiosedum* legitur, illius auctoritate. At veteres omnes *Melodunum*, quod et situ, et nomine convenit cum oppido, quod nunc est *Metad.*

Et sane ipse Cæsar mox hoc cap. sect. 61. a *Metiosedo* distinxit ita, ut *Meloduno* Lutetiam secundo flumine, *Luteria* *Metiosedum* itidem secundo per xv. millia passuum. *Valesius* consulatur in *Nor. Galliz.*

est oppidum Senonum, in insula Sequanæ positum, ut paullo ante de Lutetia diximus. Deprehensis navibus circiter quinquaginta, celeriterque conjunctis, atque eo militibus impositis, et rei novitate perterritis oppidanis, quorum magna pars erat ad bellum evocata, sine contentione oppido potitur. Reflecto ponte, quem superioribus diebus hostes resciderant, exercitum transducit, et secundo flumine ad Lutetiam iter facere incipit. Hostes, re cognita ab iis, qui a Meloduno profugerant, Lutetiam incendi, pontesque ejus oppidi rescindi jubent; ipsi profecti a palude, in ripis Sequanæ, e regione Lutetiæ, contra Labieni castra considunt. Jam Cæsar a Gergovia 59 discessisse audiebatur: jam de Æduorum defectione, et secundo Galliæ motu rumores afferebantur, Gallie in colloquiis interclusum itinere, et Ligeri Cæsarem, inopia frumenti coactum, in provinciam contendisse confirmabant. Bellovacii autem, defectione Æduorum cognita, qui ante erant per se infideles, manus cogere, atque aperte bellum parare cœperunt. Tum Labienus, tantarum commutatione, longe aliud sibi capiendum consilium, atque antea senserat, intelligebat. Neque jam, ut aliquid acquireret, prælioque hostes lacesseret, sed ut incolumem exercitum Agendicum reduceret, cogitabat. Namque altera ex parte Bellovacii, quæ civitas in Gallia maximam habet opinionem virtutis, instabant; alteram Camulogenus parato, atque instructo exercitu tenebat. Tum legiones a præsidio, atque impedimentis interclusas maximum flumen destinebat. Tantis subito difficultatibus objectis, ab animi virtute auxilium petendum videbat. Itaque sub vesperum concilio convocato, 60 cohortatus, ut ea, quæ imperasset, diligenter, industrieque administrarent; naves, quas a Meloduno deduxerat, singulas equitibus Romanis attribuit; et, prima confecta vigilia, xv. millia passuum secundo flumine progredi silentio, ibique se exspectari jubet: v. cohortes, quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris præsidio relinquit: v. ejusdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis adverso flumine magno tumultu proficisci imperat. Conquirunt etiam lintres, has magno sonitu remorum incita-

tas, in eandem partem mittit. Ipse post paullo, silentio egressus cum tribus legionibus, cum locum petit, quo naves appelli jusserat. Eo cum esset ventum, exploratores hostium, ut omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta tempestas; ab nostris opprimuntur: peditatus, equitatusque, equitibus Romanis administrantibus, quos ei negotio praeferat, celeriter transmittitur. Uno fere tempore sub lucem hostibus nuntiatur, in castris Romanorum prae consuetudinem tumultuari, et magnum ire agmen ad verso flumine, sonitumque remorum in eadem parte exaudiri, et paullo infra milites navibus transportari. Quibus rebus auditis, quod existimabant tribus locis transire legiones, atque omnes perturbatos defectione Aeduum fugam parare, suas quoque copias in tres partes distribuerunt. Nam et praesidio e regione castrorum relicto, et parva manu Melodunum versus missa, quae tantum progredere, quantum naves processissent, reliquas copias contra Labienum duxerunt.

52 Melodunum.) Infra Lu- paullo ante ad idem cap. tetiam ad Sequanam. Vide sect. 58. notata.

CAPUT XXIII.

Labienus, conspecta hostium acie, dat signum praelii. Primum hostes fugantur, et plures ordines concidunt; tandem omnes una cum Camulogeno interficiuntur. Labienus Agendicum ad impedimenta revertitur; inde ad Caesarem.

62 Prima luce et nostri omnes erant transportati, et hostium acies cernebatur. Labienus, milites cohortatus, ut suae pristinae virtutis, et tot secundissimorum praeliorum memoriam tenerent, atque ipsum Caesarem, cujus ductu saepenumero hostes superassent, adesse existimarent; dat signum praelii. Primo concursu ab dextero cornu, ubi VII. legio constiterat, hostes pelluntur, atque in fugam conjiciuntur; ab sinistro, quem locum XII. legio tenebat, cum primi ordines

hostium transfixi pilis concidissent, tamen acerrime reliqui resistebant, nec dabat suspensionem fugae ququam. Ipse dux hostium Camulogenus suis aderat, atque eos cohortabatur. At, incerto etiam nunc exitu victoriae, cum VII. legionis Tribunis esset nuntiatum, quae in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt, signaque intulerunt. Ne eo quidem tempore quisquam loco cessit, sed circumventi omnes, interfectique sunt. Eandem fortunam tulit Camulogenus. At II., qui praesidio contra castra Labieni erant relicti, cum praelium commissum audissent, subsidio suis ierunt, colleumque ceperunt, neque nostrorum militum victorum impetum sustinere poterunt. Sic cum suis fugientibus permisti, quos non silvae, montesque texerunt, ab equitatu sunt interfecti. Hoc negotio confecto, Labienus revertitur Agendicum, ubi impedimenta totius exercitus relicta erant. Inde cum omnibus copiis ad Caesarem pervenit.

CAPUT XXIV.

Aedui Vercingetorigem ad se convocant, petuntque, ut ipsis summa imperii committatur; sed re suffragiis permissa, ab omnibus Vercingetorigis imperator eligitur. Is coacto exercitu ex una parte Allobrogibus bellum infert; ex altera mittit, qui depopulentur Helvios, Volcas Aremicos. Caesar equites peditesque ab illis civitatibus accersit, quas antea in Germania pacaverat.

63 Defectione Aeduum cognita, bellum augetur. Legationes in omnes partes circummittuntur. Quantum gratia, auctoritate, pecunia valent, ad sollicitandas civitates nituntur. Nacti obsides, quos Caesar apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes teritant. Petunt a Vercingetorige Aedui, ut ad se veniat, rationesque belli gerendi communicet. Re impetrata, continent, ut ipsis summa imperii tradatur; et re in controversiam deducta, totius Galliae concilium Bibracte indicitur. Eodem conveniunt undique frequentes. Multi-

64 tudinis suffragiis res permittitur. Ad unum omnes Vercingetorigem probant imperatorem. Ab hoc concilio Rhemi, Lingones, Treviri abfuerunt: illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur: Treviri, quod aberant longius, et ab Germanis premebantur, quæ fuit causa, quare toto abessent bello, et neutris auxilia mitterent. Magno dolore Ædui ferunt se dejectos principatu; queruntur fortunæ commutationem; et Cæsaris indulgentiam in se requirunt: neque tamen, suspecto bello, suum consilium ab reliquis separare audent. Inviti summæ spei adolescentes Eporedorix, et Viridomarus Vercingetorigi parent. Ille imperat reliquis civitatibus obsides. Denique ei rei constituit diem: huc omnes evocites quindecim millia numero celeriter convenire jubet. Peditatu, quem ante habuerit, se fore contentum dicit: neque fortunam tentaturum, neque acie dimicaturum; sed quoniam abundet equitatu, perfacile esse factu, frumentationibus, pabulationibusque Romanos prohibere: æquo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant, ædificiaque incendant; qua rei familiaris jactura perpetuum imperium, libertatemque se consequi videant. His constitutis rebus, 43 Æduis, Segusianisque, qui sunt finitimi provinciæ, x. millia peditum imperat. Huc addit equites dcc. His præficit fratrem Eporedorigis, bellumque inferre. Allobrogibus jubet. Altera ex parte Gabalos, proximisque pagos Arvernorum in Helvios, item Ruthenos, Cadurcosque ad fines Volcarum Aremicorum depopulandos mittit. Hic nihilo minus clandestinis nuntiis, legationibusque Allobroges sollicitant, quorum mentes nondum a superiore bello resedisse sperabat. Horum principibus pecunias, civitati autem imperium totius provinciæ pollicetur. Ad hos omnes casus prævisa erant præsidia cohortium duarum et viginti, quæ ex ipsa coacta provincia, ab L. Cæsare legato ad omnes partes opponebantur. Helvii sua sponte cum finitimis prælio congressi pelluntur, et C. Valerio Donotauro Caburi filio principe civitatis, compluribusque aliis inter-

53 Æduis, Segusianisque.) dani, et Araris confluentem. Segusiani a meridie sunt Ædudorum finitimi usque ad Rho-

fectis, intra oppida murosque compelluntur. Allobrogesque, crebris ad Rhodanum dispositis præsidis, magna cum cura, et diligentia suos fines tuentur. Cæsar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, et interclusis omnibus itineribus, nulla re ex Provincia, atque Italia sublevari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas civitates, quas superioribus annis pacaverat; equitesque ab his accersit, et levis armaturæ pedites, qui inter eos præliari consueverant. Eorum adventu, quod minus idoneis equis utebantur, 2 Tribunis militum, reliquisque equitibus Romanis, atque 54 evocatis equos sumit, Germanisque distribuit.

54 Evocatis.) Milites emerita resumenda, et tuendam Rempublicam evocabantur. necessitate ex sede, quam post Lips. M. R. lib. I. dial. 8. militiam occupaverant, ad ar-

CAPUT XXV.

Cum Cæsar per Lingonum fines iter faceret, intelligit Vercingetorigem non multum abesse. Vercingetorix jubet præfectos equitum Cæsarem itinere prohibere. Cæsar in hostes fertur, qui, pluribus interfectis, fugantur. Cotus, Cavarillus, et Eporedorix capti ad Cæsarem ducuntur. Vercingetorix Alesiam petit, quem Cæsar insecutus, ad Alesiam ipse quoque castra ponit, oppidumque circumvallat, cuius situs describitur.

66 Interea dum hæc geruntur, hostium copiæ ex Arvernis, equites, qui toti Galliæ erant imperati, conveniunt. Magno horum coacto numero, cum Cæsar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quo facilius subsidium provinciæ ferri posset, circiter millia pasuum x. ab Romanis trinis castris Vercingetorix coesedit, convocatisque ad concilium præfectis equitum, venisse tempus victoriæ demonstrat: fugere in Provinciam Romanos, Galliaque excedere: id sibi ad præsentem obtinendam libertatem satis esse; ad reliqui temporis pacem, atque otium parum profici. Majoribus enim coactis copiis

reversuros, neque finem bellandi facturos. Proinde agmine impeditos adoriantur. Si pedites suis auxilium ferant, atque in eo morientur, iter confici non posse: sin, id quod magis futurum confidebat, relictis impedimentis, suæ salutis consulant, et usu rerum necessariorum, et dignitate spoliatum iri. Nam de equitibus hostium, quin nemo eorum progredi modo extra agmen audeat, ne ipsos quidem debere dubitare. Id quod majore faciant animo, copias se omnes pro castris habiturum, et terrori hostibus futurum. Conclamat equites sanctissimo jurejurando confirmari oportere, ne tecto recipiatur, ne ad parentes, ne ad uxorem aditum habeat, qui non bis per
 67 hostium agmen perequisset. Probata re, atque omnibus ad iurandum adactis, postero die in tres partes distributo equitatu, duæ se acies a duobus lateribus ostendunt. Una a primo agmine iter impedire cœpit. Qua re nuntiata, Cæsar suum quoque equitatum tripartito divisum ire contra hostem jubet. Pugnatur una omnibus in partibus. Consistit agmen. Impedimenta inter legiones recipiuntur. Si qua in parte nostri laborare, aut gravius premi videbantur, eo signa inferri Cæsar, aciemque converti jubebat. Quæ res et hostes ad insequendum tardabat, et nostros spe auxilii confirmabat. Tandem Germani ab dextero latere, summum jugum nacti hostes loco depellunt: fugientes usque ad flumen, ubi Vercingetorix cum pedestribus copiis consererat, persequuntur, compluresque interficiunt. Qua re animadverta, reliqui, ne circumvenirentur, veriti, se fugæ mandant. Omnibus locis fit cædes. Tres nobilissimi Ædui capti ad Cæsarem reducuntur; Cotus præfectus equitum, qui controversiam cum Convictolitane proximis comitiis habuerat: Cavarillus, qui post defectionem Litavici pedestribus copiis præfuerat; et Eporedorix, quo duce ante adventum Cæsaris Ædui cum Sequanis bello
 68 contenderant. Fugato omni equitatu, Vercingetorix copias suas, ut pro castris collocaverat, reduxit; protinusque 55 Alesiam, quod est oppidum Mandubiorum, iter

55 *Alesiam Mandubiorum.*) ab austro. Horum fuit munitissimum opidum *Alesia*.
 nes a septentrione, et Æduos

facere cœpit; celeriterque impedimenta ex castris educi, et se subsequi jussit. Cæsar, impedimentis in proximum collem deductis, duabusque legionibus præsidio relictis, sequutus, quantum diei tempus est passum, circiter 111. millibus hostium ex novissimo agmine interfectis, altero die ad Alesiam castra fecit. Perspecto urbis situ, perterritisque hostibus, quod equitatu, qua maxime parte exercitus confidebant, erant pulsus; adhortatus ad labrem milites, Alesiam circumvallare instituit. "Ipsam erat oppidum in colle summo, admodum edito loco, ut nisi obsidione expugnari non posse videretur. Cujus collis radices 69 duo duabus ex partibus flumina subleebant. Ante oppidum planities circiter millia passuum 111. in longitudinem patebat. Reliquis ex omnibus partibus colles, mediocri interjecto spatio, pari altitudinis fastigio oppidum cingebant. Sub muro, quæ pars collis ad orientem spectabat, hunc omnem locum copiarum Gallorum compleverant; fossamque, et maceriam sex in altitudinem pedum prædlexerant. Ejus munitionis, quæ ab Romanis instituebatur, circuitus xi. millium pasuum tenebat.

56 *Duo duabus ex partibus flumina.*) Lutosa, et Osera, Goduin.

CAPUT XXVI.

Castris Cæsaris opportuno loco positis, fit equestre prælium. Hostes fugantur, et plures a Germanis insequentibus occiduntur. Vercingetorix equitatum a se cum mandatis dimittit. Cæsar omnium hostium consilia ex perfugis cognoscit, quæ ut impediât, plura munitionum genera circa oppidum exstruit.

Castra opportunis locis erant posita; ibique castella xxiii. facta, in quibus interdiu stationes disponebantur, ne qua subito irruptio fieret. Hæc eadem noctu excubitoribus, ac firmis præsidiis tenebantur. Opere 70 instituto, fit equestre prælium in ea planitie, quam intermissam collibus 111. millia passuum in longitudinem patere supra demonstravimus. Summa vi ab utrisque contenditur. Laborantibus nostris Cæsar Germa-

nos submittit, legionesque pro castris constituit, ne qua subito irruptio ab hostium peditatu fiat. Præsidio legionum addito, nostris animus augetur: hostes in fugam coniecti se ipsi multitudine impediunt; atque ⁵⁷ angustioribus portis relictis coacervantur. Germani acrius usque ad munitiones sequuntur. Fit magna cædes. Nonnulli, relictis equis, fossam transire, et maceriam transcendere conantur. Paullum legiones Cæsar, quas pro vallo constituerat, promoveri jubet. Non minus qui intra munitiones erant, Galli perturbantur. Venire ad se confestim existimantes, ad arma conclamant. Nonnulli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercingetorix jubet portas claudi, ne castra nudentur. Multis interfectis, compluribus equis captis, Germani sese ⁷¹ recipiunt. Vercingetorix, priusquam munitiones ab Romanis perficiantur, consilium capit, omnem a se equitatum noctu dimittere. Discedentibus mandat, "ut suam quisque eorum civitatem adeat, omnesque, qui per ætatem arma ferre possint, ad bellum cogant. Sua in illos merita proponit; obtestaturque, ut suæ salutis rationem habeant, neu se de communi libertate optime meritum in cruciatum hostibus dedant: qui si indiligentiores fuerint, millia hominum LXXX. delecta secum interitura demonstrat: ratione inita, frumentum se exigue dierum triginta habere, sed paullo etiam longius tolerare posse parcendo. His datis mandatis, qua erat nostrum opus intermissum, secunda vigilia silentio equitatum dimittit; frumentum omne ad se ferri jubet: capitis pœnam iis, qui non paruerint, constituit: pecus, cujus magna erat ab Mandubiis compulsæ copia, viritum distribuit; frumentum parce, et paulatim metiri instituit: copias omnes, quas pro oppido collocaverat, in oppidum recipit. His rationibus auxilia Galliæ expectare, et bellum administrare parat. ⁷² Quibus rebus cognitis ex perfugis, et captivis, Cæsar hæc genera munitionis instituit. "Fossam pedum

⁵⁷ *Angustioribus portis relictis.*) Superfluum relictis consensu omnium, ab oscitante

forsan librario ex sequentis ver- sus verbis, *relictis equis*, huc etiam adsumptum.

xx. ⁵⁸ latam directis lateribus duxit; ut ejus solum tantumdem pateret, quantum summa labra distabant. Reliquas omnes munitiones ab ea fossa pedibus cb. reduxit: id hoc consilio, quoniam tantum esset necessario spatium complexus, ne facile totum opus ⁵⁹ militum corona cingeretur; neve de improvise, aut noctu ad munitiones hostium multitudo advolaret, aut interdiu tela in nostros operi destinatos conjicere possent. Hoc intermisso spatio, duas fossas xv. pedes latas, eadem altitudine, perduxit: quarum anteriorem campestribus, ac demissis locis, aqua ex flumine derivata, complet. Post eas aggerem, et vallum xii. pedum exstruxit. Huic loricam, pinnasque adjecit, ⁶⁰ grandibus cervis eminentibus ad commissuras ⁶¹ pluteorum, atque aggeris, qui adscensum hostium tardarent; turres toto operi circumdedit: quæ pedes LXXX. inter se distarent. "Erat uno tempore et materiari, et frumentari, et tan- ⁷³ tas ⁶² munitiones fieri necesse, diminutis nostris copiis, quæ longius ab castris progrediebantur; et nonnumquam opera nostra Galli tentare, atque eruptionem ex oppido pluribus portis facere summa vi conabantur. Quare ad hæc rursus opera addendum Cæsar putavit, quo minore numero militum munitiones defendi possent. Itaque truncis arborum, ⁶³ aut admodum firmis ramis abscissis, atque horum dolabratis, atque præacutis cacuminibus, perpetuæ fossæ quinos pedes altæ ducebantur. Huc illi stipites demissi, et ab infimo revincti, ne revelli possent, ab remis eminebant. Quini erant ordines conjuncti inter se, atque implicati, quo qui intraverant, se ipsi acutissimis vallis indue-

⁵⁸ *Latam.*) Vox hæc deest in aliqua edit.

⁵⁹ *Militum corona cingeretur.*) Corona cingere est armato milite in circuitu oppidum circumdare, ut nemo exire possit. v. Lips. Pollorc. lib. 4.

⁶⁰ *Grandibus cervis.*) Cervi, furcæ instar cornuum cervinorum. Servius ad Eclog. II. 29.

⁶¹ *Pluteorum atque aggeris.*) Plutei ipsa lorica tumultuaria ex asseribus facta.

⁶² *Munitiones fieri necesse.*) Gronovius. Observ. iv. 8. auctoritate Andini codicis delet *necesse*. Nihil vero in toto contra cæterorum omnium consensionem, etiam Græci, qui vertit, ἢ ἀναγκαῖον.

bant. ⁶⁴ Hos Cippos appellabant. Ante hos, ⁶⁵ obliquis ordinibus in quincuncem dispositis, serobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paullatim angustiore ad summum fastigio. Huc teretes stipites feminis crassitudine, ab summo præacuti, et præusti, demittebantur, ita ut non amplius iv. digitis ex terra eminent. Simul confirmandi, et stabiliendi causa singuli ab infimo solo pedes terra exculcabantur: reliqua pars serobis ad occultandas insidias viminibus, ac virgultis intergebantur. Hujus generis octoni ordines ducti, ternos inter se pedes distabant. Id ⁶⁶ ex similitudine floris Liliium appellabant. Ante hæc taleæ pedem longæ ferreis hamis infixis totæ in terram infodiebantur; medicribusque intermissis spatiis, omnibus locis disserebantur, quos Stimulos nominabant. „ His rebus perfectis, ⁷⁴ regiones secutus, quam potuit, æquissimas pro loci natura, xiv. millia passuum complexus, partes ejusdem generis munitiones diversas ab his contra exteriorum hostem perfecit, ut ne magna quidem multitudine, si ita accidat, ejus discessu, munitionum præsidia circumfundendi possent, neu cum periculo ex castris egredi cogereantur, dierum xxx. pabulum, frumentumque habere omnes convectorum jubet.

⁶³ Aut admodum firmis armis. Plures olim legebant *hand admodum*: quod Lipsius rejecit Pollorc. II. 1. idque non tam ratione, quam veterum librorum auctoritate. Venetus sane 1499. impressus aut admodum: quod etiam de veteri Florentino, et aliquot scriptis manu.

⁶⁴ Hos Cippos appellabant. Glos. vet. *Cippus*, κορμός ἑλῆ, *truncus, columna.*

⁶⁵ Obliquis ordinibus in quin-

cuncem.) Dicitur a quinary nota V, quæ si inversa duplicatur, fit X figura decussationis.

⁶⁶ Ex similitudine floris liliium.) Difficilis inventu similitudo. An quod fovea superne expansa? Ita plerique interpretantur, etiam Lipsius Pollorc. II. 2. sed hoc repugnat verbis, sect. 5. *angustiores ad summum fastigio serobes.* An propter stipites, qui decidentibus sint, quod stamen lili naribus?

CAPUT XXVII.

Galli omnibus populis certum militum numerum imperant. Commissa summa imperii Vergasillauno, exercitus ad Alesiam proficiscitur. Ab obsessis concilium habetur, in quo Critognatus crudelē habet orationem; inde statuitur optimum esse, ut ægroti, et ad arma inepti oppido exeant, qui ad Cæsarem frustra confugiunt.

Dum hæc ad Alesiam geruntur, Galli, concilio ⁷⁵ principum indicto, non omnes, qui arma ferre possent, ut censui Vercingetorix, convocandos statuunt, sed certum numerum cuique civitati imperandum; ne, tanta multitudine confusa, nec moderari, nec discernere suos, nec frumentandi rationem habere possent. Imperant Æduis, atque eorum clientibus, Segusianis, ⁶⁷ Ambivaretis, Aulercis, Brannovicibus, Brannoviis millia xxxv., parem numerum Arvernīs, adjunctis ⁶⁸ Eleutheris, Cadurcis, Gabalis, Velaunis, qui sub imperio Arvernorum esse consueverunt, Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Santonibus, Ruthenis, Carnutibus xii. millia; Bellovacis x.: totidem Lenovicibus: octona Pictonibus, et Turonibus, Parisiis, et ⁶⁹ Helviis; Suessionibus, Ambianis, Mediomatricis ⁷⁰ Petrocoriis, Nervii, Morinis, Nitiobrigibus quina millia; Aulercis Cenomanis totidem; Attrabatibus ix. millia; ⁷¹ Bellocassis, Lexoviis, Aulercis Eburonibus terena; Rauracis, et Bojis xxx.; universis civitatibus, quæ

⁶⁷ *Ambivaretis.*) Hi longe alii ab Ambivaretis lib. iv. cap. 4. sect. 9. memoratis. Variant etiam libri hoc loco, ut nec de lectione certi simus. Qui sequuntur *Brannovices*, ignoti sunt.

⁶⁸ *Eleutheris Cadurcis.*) Sine incisione, ut una s populus, isque libetate usus, significetur. *Cadurci* autem in citeriore Aquitania, ubi nunc *Cabors*. Sequuntur *Verauni*, qui sub *Avernīs* erant.

⁶⁹ *Helviis, Suessionibus.*) D'o-

nysii emendatio, quem consulat. ⁷⁰ *Petrocoriis.*) Et in Aquitania, eorumque urbs *Vesunna*, medio ævo *Petrocorii*, gentis nomine, nunc *Perigord*, trans Garumnam sit. De cæteris populis supra actum.

⁷¹ *Bellocassis.*) Qui supra lib. II. cap. 2. sect. 4. *Vellocasses*: et lib. VIII. Hirtii cap. 3. sect. 7. *Vellocasses*: dicti. Facilis vero, et sueta permutatio *V* et *B* literarum. Horum est Rotomagus.

Oceanum attingunt; quæque eorum consuetudine Armoricæ appellantur (quo sunt in numero Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, ⁷² Osismii, Lemovices, Unelli) sena: ex his Bellovacii suum numerum non contulerunt; quod se suo nomine, atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos dicerent, neque cujusquam imperio obtemperaturos; rogati tamen a ⁷⁶ Comio, pro ejus hospitio ii. millia miserunt. Hujus opera Comii, ut antea demonstravimus, fideli atque utili superioribus annis erat usus in Britannia Cæsar: pro quibus meritis civitatem ejus immanem esse jusserat; jura, legesque reddiderat: atque ipsi Morinos attribuerat. Tanta tamen universæ Galliæ consensio fuit libertatis vindicandæ, et pristinæ belli laudis recuperandæ, ut neque beneficiis, neque amicitiae memoria moverentur, omnesque et animo, et opibus in id bellum incumberent, coactis equitum viii. millibus, et peditum circiter cxxi. Hæc in Æduorum finibus recensebantur, numerusque inibatur; præfecti constituiebantur; Comio Atrebatii, Viridomaro, et Eporodorigi Æduis, Vergasilauno Arverno consobrino Vercingetorigis summa imperii traditur. Iis delectis ex civitatibus attribuuntur, quorum consilio bellum administraretur. Omnes alacres, et fiducia pleni ad Alesiam proficiscuntur. Nec erat omnium quisquam, qui adspectum modo tantæ multitudinis sustineri posse arbitraretur, præsertim ancipiti prælio, cum ex oppido eruptione pugnaretur, et foris tantæ copiae equitatus, ⁷⁷ peditatusque cernerentur. At ii, qui Alesiae obsidebantur, præterita die, qua suorum auxilia expectaverant, consumpto omni frumento, inscii, quid in Æduis gereretur, concilio coacto, de exitu fortunarum suarum

⁷² Osismii, Lemovices.) At ante paulo sect. 3. etiam Lemovices memorati, ideoque posteriores multis sunt suspecti Tuetur vero et hos Hadr. Valesius populum diversum ab illis nobilioribus Aquitanie Lemovicibus longe ab Oceano re-

motis. Alteri in Armoricis hoc loco censentur, proximi Osismii, ultimis in magna Galliæ peninsula: propterea Armorici, seu Celtici Lemovices videntur Leonenses esse, ubi oppidum S. Paul. de Leon.

consultabant. Ac variis dictis sententiis, quarum pars deditioem; pars, dum vires suppetere, eruptionem censebant, non prætereunda videtur oratio Critognati, propter ejus singularem, ac nefariam crudelitatem. Hic summo in Arvernus natus loco, et magnæ habitus auctoritatis: "Nihil inquit, de eorum sententia dicturus sum, qui turpissimam servitutem deditioem nomine appellant; neque hos habendos civium loco, neque ad consilium adhibendos censeo. Cum iis mihi res sit, qui eruptionem probant: quorum in consilium omnium vestrum consensu pristinae reside virtutis memoria videtur. Animi est ista mollietas, non virtus, inopiam paulisper ferre non posse. Qui se ultro morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. Atque ego hanc sententiam probarem (nam apud me multum dignitas potest) si nullam, præterquam vitæ nostræ, jacturam fieri viderem: sed in consilio capiendo omnem Galliam respiciamus, quam ad nostrum auxilium concitavimus. Quid hominum millibus lxxx. uno loco interfectis, propinquis, consanguineisque nostris animi fere existimatis, si pene in ipsis cadaveribus prælio decertare cogentur? Nolite hos vestro auxilio spoliare, qui vestræ salutis causa suum periculum neglexerunt, nec stultitia, ac temeritate vestra, aut imbecillitate animi omnem Galliam prosternere, ac perpetuæ servituti addicere. An, quod ad diem non venerint, de eorum fide, constantiaque dubitatis? Quid ergo? Romanos in illis ulterioribus munitionibus animi ne causa quotidie exerceri putatis? Si illorum nuntiis confirmari non potestis, omni aditu præsepto, iis utimini testibus, appropinquare eorum adventum, qui hujus rei timore exterriti, diem, noctemque in opere versantur. Quid ergo mei consilii est? facere quod nostri majores nequaquam pari bello Cimbrorum, Teutonumque fecerunt: qui in oppida compulsi, ac simili inopia subacti, eorum corporibus, qui ætate inutiles ad bellum videbantur, vitam toleraverunt, neque se hostibus tradiderunt. Cujus rei exemplum si non habemus; tamen libertatis causa institui, et posteris po-

di pulcherrimum iudicarem. Nam quid huic simile bello fuit? Depopulata Gallia, magnaue illata calamitate, Cimbri finibus nostris aliquando excesserunt, atque alias terras petierunt: jura, leges, agros, libertatem nobis reliquerunt. Romani vero quid petunt aliud, aut quid volunt, nisi invidia adducti, quos fama nobiles, potentesque bello cognoverunt, horum in agris, civitatibusque considerare, atque his aeternam injungere servitute[m]? Neque enim unquam alia conditione bella gesserunt. Quod si ea, quæ in longinquis nationibus geruntur, ignoratis, respicite finitimam Galliam, quæ in provinciam redacta, jure, et legibus commutatis, ⁷³ securibus subjecta, perpetua premitur servitute.

⁷⁸ Sententiis diotis constituunt, ut, qui valetudine, aut ætate inutiles sunt bello, oppido excedant; atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati sententiam descendant: illo tamen potius utendum consilio, si res cogat, atque auxilia morentur, quam deditionis, aut pacis subeundam conditionem. Mandubii, qui eos oppido receperant, cum liberis, atque uxoribus exire coguntur. Ii, cum ad munitiones Romanorum accessissent, flentes omnibus precibus orabant, ut se in servitute[m] receptos cibo juvent. Hos Cæsar, dispositis in vallo custodiis, recipi prohibebat.

⁷³ *Securibus subjecta.*) *Ma-* duodecim *securis* in *prædonum* *gistratu* Romano, *proconsuli*, *potestatem* *pervenierunt*, id est, *cujus* *illa* *signa* *erant*. Cicero *duo* *prætores*. *pro* *Lege* *Manil.* *cap. I.* *cum*

CAPUT XXVIII.

Comius, et alii duces ad Alesiam perveniunt, et non longe a Cæsareis considunt. Productis ex utraque parte copiis, prælium committitur. Ab Germanis impetu facto hostes fugantur; inde varia utrinque fortuna pugnatur.

⁷⁹ Interea Comius, et reliqui duces, quibus summa imperii permissa erat, cum omnibus copiis ad Alesiam

perveniunt; et colle exteriori occupato, non longius a passibus a nostris munitionibus considunt. Postero die, equitatu ex castris educto, omnem eam planitiem, quam in longitudinem III. milia passuum patere demonstravimus, complent; pedestresque copias, paulum ab eo loco, abditas in locis superioribus constituunt. Erat ex oppido Alesia despectus in campum. Concurritur, his auxiliis visis: fit gratulatio inter eos, atque omnium animi ad lætitiã excitantur. Itaque, productis copiis, ante oppidum considunt, et proximam fossam cratibus integunt, atque aggere explent; seque ad eruptionem, atque omnes casus comparant. Cæsar, omni exercitu ad utramque partem munitionum disposito, ut, si usus veniat, suum quisque locum teneat, et noverit; equitatum ex castris educi, et prælium committi jubet. Erat ex omnibus castris, quæ summum undique jugum tenebant, despectus: atque omnium militum intenti animi pugna eventum expectabant. Galli inter equites raros sagittarios, expeditosque levis armaturæ interjecerant, qui suis cedentibus auxilio succurrerent, et nostrorum equitum impetum sustinerent. Ab his complures de improvise vulnerati, prælio excedebant. Cum suos pugna superiores esse Galli confiderent, et nostros premi multitudine viderent; ex omnibus partibus et ii, qui munitionibus continebantur, et ii, qui ad auxilium convenerant, clamore, et ululatu suorum animos confirmabant. Quod in conspectu omnium res gerebatur, neque recte, aut turpiter factum celeri poterat, utrosque et laudis cupiditas, et timor ignominie ad virtutem excitabat. Cum a meridie prope ad Solis occasum dubia victoria pugnaretur, Germani una in parte confertis turmis in hostes impetum fecerunt, eosque propulerunt. Quibus in fugam coactis, sagittarii circumventi, interfectique sunt. Item ex reliquis partibus nostri cedentes usque ad castra insecuti, sui colligendi facultatem non dederunt. At ii, qui ab Alesia processerant, moesti, prope victoria desperata, se in oppidum receperunt. Uno die intermisso, Galli, atque hoc spatio, magno cratium,